

KOLONIZACIJA CRNOGORACA U VOJVODINU 1945-1946

Slobodan B. Medojević

The author deals with legal-political issues of the agrarian reform and the colonization which was carried out in Yugoslavia in 1945, the organization of the colonization, settlement of the colonists, allocation of houses and land and the founding of cooperative farms. The colonization plan envisaged the settlement of seven thousand Montenegrin families in Bačka.

I Pravo-politički aspekt agrarne reforme i kolonizacije

Istorija crnogorskog i drugih južnoslovenskih naroda od srednjeg vijeka do danas, prožeta je čestim migracionim pomjeranjima i seobama koje su nerijetko pratili ratni događaji.

Današnja Vojvodina se pokazala kao najprivlačniji teren za brojna naseljavanja. Tokom vjekova ostala je obećana zemlja na koju se dolazilo i sa koje se odlazilo. Mnogi su se narodi na njenom tlu zadržavali, dajući joj i danas prepoznatljivi multietnički karakter. Na njen demografski i etnički sadržaj snažno su uticala tokom 18. vijeka tri austrougarska rata i planska naseljavanja koja je vršila Austrijska dvorska komora. Tako su Bačku i Banat krajem 18. veka masovnije naselili Njemci, Mađari,

Slovaci i Rusini. Najmasovnije naseljavanje izvršio je car Josip II. Pored kolonista sa ševera česta su bila naseljavanja sa juga Balkana. Najviše srpskog stanovništva doselilo je u Vojvodinu u vrijeme Prve i Druge seobe.

Nakon Prvog svjetskog rata 1918. godine kralj Aleksandar I Karađorđević nagrađuje dobrovoljce i ratnike iz balkanskih i Prvog svjetskog rata zemljom u Vojvodini. Ta agrarna reforma i kolonizacija sprovedena je sve do 1941. godine, kada ju je prekinuo Drugi svjetski rat. Po završetku Drugog svjetskog rata nova vlast sprovodi novu kolonizaciju.

Uoči oslobođenja Vojvodine 1944. godine vojvođanski Njemci su prema naredjenju svojih vojnih i civilnih vlasti napustili svoje domove i imanja i povlačili se sa njemačkom vojskom prema Austriji i Njemačkoj. Pri povlačenju Njemci su uništavali puteve, mostove, željezničke pruge, fabrike, rudnike... Poljoprivreda je pretrpjela ogromnu štetu.

Oslobađanjem Vojvodine trebalo je obnoviti poljoprivrednu proizvodnju i to prije svega na napuštenim njemačkim imanjima.

AVNOJ je još 21. novembra 1944. godine donio odluku o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, odluku o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. Prema ovoj odluci u državnu svojinu priješla je sva imovina njemačkog Rajha i njegovih državljana na teritorji Jugoslavije kao i lica njemačke narodnosti izuzev imovine Njemaca koji su se borili na strani NOB-a. Takođe je oduzeta imovina ratnim zločincima i njihovim pomagačima. Novo državno rukovodstvo odlučilo je da nizom zakonskih mjera obezbijedi sprovođenje ekonomskih i socijalnih reformi među kojima je bila i Agrarna reforma i kolonizacija. U tom cilju, a radi veće efikasnosti, partijsko i državno rukovodstvo donijelo je odluku o sprovođenju kolonizacije još 24. aprila 1944. godine. Formiranjem privremene vlade DFJ, 9. marta 1945. godine formirano je Ministarstvo za

kolonizaciju na čelu sa ministrom Sretenom Vukosavljevićem¹, što je potvrdilo odluku od 24. aprila prijetodne godine. Agrarni savjet je dva dana po donošenju Uredbe o komisiji za naseljavanje boraca u Vojvodinu donio Uredbu o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodinu.²

Za kolonizaciju koja je ubrzo slijedila od značaja je bilo donošenje, 24. maja 1945. godine, Zakona o postupanju sa imovinom koju su sopstvenici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njihovih pomagača.

Prelazak privatne imovine u državnu svojinu regulisan je Zakonom o konfiskaciji od 9. juna 1945. godine³ kojim je regulisano prinudno oduzimanje bez naknade cjelokupne ili dijela imovine i privremeno oduzimanje imovine i stavljanje pod kontrolu državne uprave. Navedeni propisi su od značaja i poslužili su za lakše rješavanje pitanja agrarne reforme i kolonizacije. Time je vlast otvorila agrarno i seljačko pitanje.

U Deklaraciji Privremene vlade DFJ istaknuto je da će vlada u najkraće moguće vrijeme pristupiti rješavanju problema seljaštva, kako bi agraranom reformom i kolonizacijom siromašni slojevi seljaštva dobili na uživanje zemlju sa potrebnim inventarom.

Takav važan propis bila je Uredba o osnivanju državne poljoprivredne komisije za upravljanje državnim poljoprivrednim imanjima.⁴

Da bi se izvršila agrarna reforma bilo je potrebno prijetodno što bolje učvrstiti savez između radničke klase i seljaštva prema boljševičkoj ideologiji. U ševernim djelovima zemlje postojao je, iseljavanjem Njemaca, prazan prostor, dok je u brdskim predjelima vladala velika agrarna prenaseljenost. U zemlji je vlada-

¹ Poznati sociolog i osnivač ruralne sociologije, a imao je iskustva u ovim poslovima sprovodeći kolonizaciju između dva rata na Kosovu i Metohiji.

² *Službeni list DFJ*, br. 72, 21. septembar 1945., str. 722 – 723.

³ *Službeni list DFJ*, br. 2, 1945.god.

⁴ *Službeni list DFJ*, 27. 07. 1945., br. 53, str. 468.

la izvjesna politička stabilnost koju je omogućio trijumf revolucije. Velike svjetske sile su željele da promijene Jugoslaviju i prilagode je svojim interesima. One su još tokom rata pravile planove koji su odgovarali njima: plan o balkanskoj konferenciji pod britanskim pokroviteljstvom... Tako je na konferenciji u Pozdamu (17. jula–2. avgusta 1945. godine) prihvaćeno kao svršen čin iseljavanje Njemaca iz Jugoslavije.

Na trećem zasijedanju AVNOJ-a, od 7. avgusta 1945. godine su donijete zakonodavne reforme za rješenje agrarnog problema. Najvažniji problemi, koje je ovo zasijedanje trebalo da riješi o agrarnom pitanju su bili što da se učini sa zemljišnim fondom koji je stvoren ekspropiracijom eksproprijatora i da li zemlju treba nacionalizovati ili je dati siromašnim seljacima i bezzemljašima u privatno vlasništvo. Da bi uspješno riješili ovo pitanje jugoslovenski komunisti su se oslanjali na teorijsku baštinu naučnog socijalizma o agrarnom i seljačkom problemu, na iskustvo Oktobarske revolucije i na sopstveno iskustvo iz Drugog svjetskog rata. Tokom marta i aprila 1945. godine razmatran je problem agrarne reforme i kolonizacije u CK KPJ, kada je odlučeno da se ne vrši nacionalizacija zemlje već da se zemlja besplatno, sa živim i mrtvim inventarom da u privatno vlasništvo.

Krajem juna 1945. godine u Novom Sadu je formirano Povjereništvo Ministarstva kolonizacije DFJ, koje se obratilo Odjeljenju za industriju i zanatstvo GNOV sa molbom da mu obezbijedi neophodni kancelarijski materijal da bi moglo početi sa radom. Ovo povjereništvo je kasnije preimenovano u Glavnu komisiju za naseljavanje boraca u Vojvodini.⁵

U ovakvim okolnostima i ubrzanim pripremanjima 23. avgusta 1945. godine Privremena narodna skupština DFJ izglasala je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji.

⁵ Nikolić Nikola, *Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini 1945 – 1948*, Novi Sad, 1979.

Zakon se sastojao od šest odredaba (opšta odredba, eksproprijacija zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije, dodjeljivanje zemlje, sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije i prijelaznih naređenja) i 37 članova.⁶

Članom 1. naglašeno je da zemlja pripada onima koji je obrađuju. Po članu 16 pravo prvijenstva u dodjeljivanju zemlje imaju zemljoradnici bezemljaši sa nedovoljno zemlje, koji su bili borci partizanskih odreda, NOV i POJ i JA... Zakonom u članu 19 utvrđena je i veličina zemljišta koje će se dodjeljivati. Takođe je predviđen i rok za naseljavanje, što je i ubrzalo proces kolonizacije, pa je članom 25 određeno gubljenje prava na zemlju. Članom 34 su takođe sankcionisane i poništene mjere i odluke donijete u vrijeme okupacije od strane okupacionih vlasti.⁷

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji biće ostvaren u obliku unutrašnje i savezne (spoljne) kolonizacije. Unutrašnja kolonizacija je podrazumijevala pomjerenje i preseljavanje iz svih zemalja u Vojvodinu.

Članom 29 Saveznog zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji propisano je da će agrarnu reformu sprovoditi zemaljsko ministarstvo poljoprivrede prema zemaljskim zakonima i uredbama koje su se donosile na osnovu ovog zakona.⁸ Savezni ministar poljoprivrede i šumarstva Vasa Čubrilović je donosio opšta uputstva koja su obezbjeđivala jednoobrazno sprovođenje agrarne reforme. Pored toga u izvođenju agrarne reforme učestvovala je državna poljoprivredna komisija, a radi izvršenja zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji osnovan je Agrarni savjet⁹ DFJ

⁶ *Zakon o Agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade*, 1945.

Službeni list DFJ, 28. avgust 1945., br. 64, str. 621 – 624.

Slobodna Vojvodina, 24. avgust 1945., str.1

Nešović Slobodan, *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, Beograd, 1948.

⁷ *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade*, 1945,

⁸ N. D., str. 14.

⁹ *Službeni list DFJ*, 4. septembar 1945., br. 67, str. 657.

koji je radio u saglasnosti sa Privrednim savjetom. Posebnom uredbom 4. septembra 1945. godine osnovan je Agrarni savjet DFJ koji je imao najznačajniju ulogu u izvršenju ovog obimnog posla.¹⁰ Njega su sačinjavali savezni ministri poljoprivrede i kolonizacije i predsjednik državne poljoprivredne komisije, lica koja imenuju predsjednika savezne vlade koji imenuju predsjednika Agrarnog savjeta. Predsjednik je bio Moša Pijade. Josip Broz Tito je imenovao još 14 članova savjeta, a članovi su bili: Vasa Čubrilović – savezni ministar poljoprivrede i šumarstva, Sreten Vukosavljević – ministar kolonizacije DFJ, Filip Lakuš, Vlado Šegrt – ministar poljoprivrede Bosne i Hercegovine, Bogdan Oreščanin, Maksim Goranović, Jerko Radmilović, Zdravko Romac, Dimitrije Bajalica, Miloš Brimer, Vanča Burzovki i Jovan Veselinov. Djelatnost savjeta trajala je do februara 1946. godine. Problemi kojim se on bavio bili su različiti: obrada zemlje dobijene konfiskacijom, uprava nad šumama i šumskim zemljištima, fondovima, imanjima koja potpadaju pod agrarnu reformu, agrarnim zonama federalnih jedinica, kvota naseljenika, iseljavanje samokolonista, prijevoz naseljenika, a najznačajniji dio njenog posla je bila pomoć zemaljskim ministarstvima poljoprivrede u donošenju republičkih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. 8. februara 1946. godine Agrarni savjet pretvoren je u Komisiju za agrarnu reformu pri vladi FNRJ.

Važnu ulogu prilikom sprovođenja agrarne reforme imalo je Savezno ministarstvo poljoprivrede koje je koordiniralo rad republičkih ministarstava poljoprivrede. Republička ministarstva poljoprivrede su u nekim jugoslovenskim republikama uglavnom sprovodila agrarnu reformu zajedno sa svojim posebnim organima oformljenim baš za to.

Od momenta upućivanja prijedloga Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji Narodnoj skupštini na ozakonjenje pa sve do usvajanja, svakodnevne izveštaje davala je Slobodna Vojvodina.

¹⁰ isto

Sredinom septembra 1945. godine Slobodna Vojvodina objavila je naslov: *Predlog Zakona o agrarnoj reformi usvojen u Zakonodavnom odboru i upućen Narodnoj skupštini na ozakonjenje, sa kratkim podnaslovom: "Ko će dobiti zemlju agrarnom reformom, kolonisti će naseliti bivša njemačka sela"*.¹¹

Privremena Narodna skupština je usvojila prijedlog Zakona o agrarnoj reformi, Obrazloženje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji¹² i Značaj Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji.¹³

Prije neposrednog otpočinjanja kolonizacije trebalo je tačno odrediti reone, srezove i mjesta u kojima će biti naseljeni borci iz raznih krajeva Jugoslavije. Zato je 8. septembra 1945. godine Agrarni savjet donio rješenje o mjestima u kojima će biti naseljeni borci. Osnovu za plan naseljavanja ovim rješenjem čini naseljavanje 45.000 porodica boraca prema članu 18 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i to po kvotama određenim 3. i 4. septembra 1945. godine.¹⁴

U Bačkoj je bilo predviđeno da se naseli 7.000 crnogorskih porodica u srezovima: somborski, kulski i bačkotopolski. U okviru crnogorske kvote, cetinjski srez imao je kvotu od 1.000 porodica.¹⁵

Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ osnovana je uredbom savezne vlade 15. februara 1946. godine. U njenu nadležnost su prenijeti poslovi ukinutog Ministarstva za kolonizaciju. Nju su sačinjavali predsjednik (Krstó Popivoda), potpredsjednik (Dimitrije Bajalica), sekretar i članovi koje je

¹¹ *Slobodna Vojvodina*, 14. avgust 1945., str. 4

¹² *Slobodna Vojvodina*, 24. avgust 1945., str. 1, 2, 6

¹³ *Slobodna Vojvodina*, 26. avgust 1945., str. 2

¹⁴ Gaćeša, Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Vojvodini 1945 – 1948*, Katalog izložbe povodom 50 godina kolonizacije, Novi Sad, 1995.

¹⁵ Gaćeša, L. Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Novi Sad, 1984. godine, str. 324

postavljao predsjednik savezne vlade. Njeni zadaci su bili da vrši poslove iz nadležnosti bivšeg Agrarnog savjeta i Ministarstva za kolonizaciju, i da pomaže nadležna ministarstva narodnih republika uputstvima, da koordinira njihov rad i usaglašava preduzete mjere sa saveznim zakonom. U toku zimskih mjeseci 1945-46. godine agrarna reforma je djelovala na području cijele Jugoslavije, pa je Komisija preduzela opsežne mjere radi njenog efikasnog izvođenja. Bez obzira na obaveze koje je rješavala po pitanju kolonizacije Komisija nije zanemarivala problematiku agrarne reforme. U tom poslu ona je bila dosta uspješna, pogotovu u otklanjanju nepreciznosti iz Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Do proljeća 1947. godine agrarna reforma je uglavnom bila okončana, pa je Komisija 22. jula 1947. godine donijela odluku da se fondovi agrarne reforme i kolonizacije likvidiraju u najkraćem roku, što je vlada FNRJ odobrila u decembru iste godine. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju je ukinuta ukazom vlade FNRJ 24. aprila 1948. godine, a njeni neobavljeni poslovi su priješli u nadležnost Ministarstva poljoprivrede FNRJ.¹⁶

Glavna poljoprivredna komisija za Vojvodinu je imala svoje zadatke i u oblasti agrarne reforme i kolonizacije, ali su se neke njene mjere sukobljavale sa odredbama Komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini. Zbog toga je ona izuzeta iz nadležnosti saveznog Ministarstva poljoprivrede i podređena Odjeljenju za poljoprivredu Predsjedništva Narodne skupštine AP Vojvodine. Glavni zadatak te komisije je bilo staranje o obradi naseljeničke zemlje i osposobljavanje kolonista za novi privredni život. Kad je ispod njene nadležnosti izuzeto rukovanje fondovima agrarne reforme i kolonizacije, ona je radila samo pod rukovodstvom Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju. Glavna poljoprivredna komisija za Vojvodinu je ukinuta rješenjem Privrednog savjeta 25. januara 1947. godine.

¹⁶ Isto, str. 119.

Posebnu ulogu u sprovođenju agrarne reforme su imali agrarni sudovi koji su bili u sastavu okružnih narodnih odbora. Njihova djelatnost je bila usklađena sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, a ukinuti su kada je agrarna reforma bila okončana.

Plan rješenja agrarnog i seljačkog pitanja kao i obnove poljoprivrede dao je i Privredni savjet. To je bio dvoetafni posao: u prvoj etapi (poljoprivredna sezona 1945-1946) potrebno je bilo da se forsira proizvodnja pšenice, povrća, industrijskog bilja, a u drugoj etapi (poljoprivredna sezona 1946-1947) trebalo je povećati poljoprivrednu proizvodnju, naročito njen tehnički nivo, obnoviti sela... Plan je bio da se sprovede agrarna reforma koja bi ojačala „srednji seljački posed“. Prema tome, Privredni savjet je tretirao agrarnu reformu samo kao jednu od mjera u opštem privrednom razvitku, koja je trebala da dovede do jačanja „srednjeg seljačkog poseda“.¹⁷ Pojam „srednjeg poseda“ je postao neodređen, a ni u ekonomskoj nauci ne postoje ujednačena shvatanja o veličini „srednjeg poseda“. Na osnovu ovakvog plana reforma je trebalo da ima skromno mjesto u novoj agrarnoj politici.

Ministarstvo poljoprivrede i savezna vlada su smatrali da je agrarna reforma jedan od prioritetnijih zadataka koji treba da se ispuni. Shodno tome, savezno Ministarstvo poljoprivrede naredilo je zemaljskim ministarstvima poljoprivrede da prikupe podatke o zemljištu koje je ekspropisano odlukom AVNOJ-a od 21. novembra 1944. godine, da preuzmu imovinu ukoliko su je zauzela neovlašćena lica, da preuzmu sva imanja iznad 25-35 hektara obradive zemlje ili 45 hektara ukupne zemlje (u skladu sa članom 3. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji), da sačuvaju živi i mrtvi inventar i poljoprivredne zgrade, postave privremene upravitelje koji će se brinuti o obrađivanju tih imanja. Izdato je i naređenje o obrađivanju te zemlje, a ukoliko ta glavna poljoprivredna komisija za Vojvodinu nije u stanju da obradi te površine, da ih

¹⁷ Gaćeša, Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Novi Sad, 1984. godine, str. 141.

ona izda u zakup. Da bi se očuvao inventar, Privredni savjet je donio Uredbu o osnivanju fondova: stambenih i poljoprivrednih zgrada, stoke, šemena, hrane, poljoprivrednog inventara, pukućstva, a raspodjelu fondova su vršila zemaljska ministarstva poljoprivrede. Ministarstvo poljoprivrede je izradilo uputstva za izradu zemaljskih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. O obradi zemlje koja će ući u zemljišni fond agrarne reforme Agrarni savjet je odlučio da ti pošedi moraju biti obrađeni u šetvenoj kampanji 1945-1946. godine i o tome je donio dopunske uredbe i naredbe. Kolonisti koji se dosele odmah treba da se zapošljavaju na tim imanjima kao radnici i da za to dobijaju nadnice kao i ostali radnici. Na osnovu toga savezni ministar poljoprivrede je donio 12. septembra 1945. godine Naredbu o obaveznoj obradi i zasijavanju zemljišta koje je potpalo pod udar Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji kao i ostalih zemljišta koja se nalaze pod državnom upravom. Ministarstvo poljoprivrede je donijelo u oktobru 1945. godine i rješenje da zemaljska ministarstva poljoprivrede izdvoje iz zemljišnog fonda i rezervišu zemljište pogodno za baštenske uslove blizu gradova i većih naseljenih mjesta (okućnice), i zemljište koje je svojim položajem podesno za lječilišta, kupališta, sanatorijume, oporavilišta i sl.

Ovom agrarnom reformom onemogućena je nacionalna diskriminacija u pogledu dodjeljivanja zemlje agrarnim subjektima.

Narodna skupština Narodne Republike Srbije donijela je zakon o likvidaciji agrarne reforme sprovedene do 6. aprila 1941. godine na velikim pošedima u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, tako je zajedno sa opštom likvidacijom predratne agrarne reforme izvršena finansijska likvidacija, ali je taj posao obavljen tek početkom 1947. godine.¹⁸

¹⁸ *Zakon o likvidaciji agrarne reforme vršene do 6. aprila 1941. na velikim pošedima u AP Vojvodini*, od 22. oktobra 1947., Lekić, Bogdan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Arhiv Srbije, Beograd, 1997., str. 118 – 119.

Izglasavanjem Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji proklamovano je i načelo da zemlja pripada onima koji je obrađuju. Predviđeno je formiranje zemljišnog fonda od eksproprisanih poседа u cjelini ili viška preko odobrenog maksimuma. Tako su zemljišni fond sačinjavali:

- 1) Veliki pośedi iznad 45 hektara neobrađive zemlje ili iznad 25-35 hektara obrađive zemlje, ako su obrađivani najamnom radnom snagom;
- 2) Pośedi banaka, preduzeća i carinskih društava;
- 3) Zemljišni pośedi manastira, crkava i vjerskih ustanova preko 10 hektara, odnosno 30 hektara ako se radi o objektu od istorijskog značaja;
- 4) Višak zemljoradničkih pośeda iznad maksimuma od 25-35 hektara;
- 5) Višak zemlje iznad 3 hektara čiji vlasnici nijesu zemljoradnici;
- 6) Zemljišni pośed bez vlasnika i zemlja lica njemačke narodnosti.

Za zemlju koja se oduzimala u cjelini nije bilo predviđeno obeštećenje, ali od oduzimanja viška zemlje (šume) iznad maksimuma koji je predviđen za zemljoradnički pośed ili viška od pośednika kojima poljoprivreda nije bila glavno zanimanje predviđena je naknada u visini jednogodišnjeg prinosa po hektaru. Zakon je dalje određivao dodeljivanje zemlje bez dugova, brzi upis novih vlasnika u zemljišne knjige i zabranu otuđivanja dobijene zemlje tokom 20 godina, da bi na taj način vezivao korisnike agrarne reforme za zemlju.

Korisnici ili subjekti agrarne reforme su prvjenstveno bili siromašni zemljoradnici učesnici NOR-a, invalidi, žrtve fašističkog terora koji nijesu imali dovoljno zemlje ili je uopšte nijesu imali. Zemljišni fond je bio dosta ograničen a broj interesenata veliki, pa da bi se to stanje riješilo omogućeno je da grupe lica koji-

ma je dodijeljena zemlja mogu da grupišu tu zemlju radi zajedničkog obrađivanja i o tome da sklope ugovore – najmanje 3 do 10 godina. Takođe je predviđeno da se zemljište može dodijeliti kao zadružna zajednička imovina ako izvjesna grupa lica, koja imaju pravo na dodjelu zemlje, upute zajednički zahtjev da im se kao već osnovanoj poljoprivrednoj proizvođačkoj zadruzi dodijeli kompleks zemljišta prema njihovom broju i veličini njihovih porodica.

Da bi se održavala kontinuirana poljoprivredna proizvodnja u vrijeme trajanja agrarne reforme i kolonizacije, Ministarstvo poljoprivrede je donijelo 12. septembra 1945. godine Naredbu o obaveznom obrađivanju i zasijavanju zemljišta koje je palo pod udar Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Donošenje republičkih zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji okončano je do kraja 1945. godine. Na osnovu toga republike su bez ikakvih ograničenja svojim zakonima samostalno rješavale svoje agrarno-pošedovne probleme. Realizacija ovih zakona je tekla od jeseni 1945. godine i prve polovine 1946. godine kada su utvrđivani agrarni interesenti i objekti agrarne reforme, donošenje eksproprijacione odluke na osnovu čega je oformljen zemljišni fond agrarne reforme i kolonizacije.

Zemljišni fond je formiran tokom NOR-a, a definitivno uobličen realizacijom eksproprijacionih odluka. Podaci o njegovom obimu nijesu svuda isti, ali približno svuda se navodi podatak od oko 1.600.000 hektara. U ovom fondu nije sve zemljište bilo obradivo i pogodno za razdiobu i poljoprivrednu produkciju, tako da je neobrađivi dio fonda zauzimao oko 1/3 njegove ukupne površine.

Najznačajniju ulogu u obrazovanju zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije imali su njemački pošedi jer su zauzimali 637.939 hektara ili 38,73% ukupne površine zemljišnog fonda. Ti njemački pošedi su bili neravnomjerno raspoređeni, pa su najviše prostora zauzimali u Vojvodini i Slavoniji.

U zemljišnom fondu agrarne reforme i kolonizacije drugi po veličini su bili veliki zemljišni pošedi u privatnom vlasništvu i učestvovali su sa 246.929 hektara ili sa 14,99% i ovih pošeda je najviše bilo u Vojvodini.

Treće mjesto po veličini udjela u zemljišnom fondu zauzimale su eksproprisane površine 2.827 crkvenih i manastriskih pošeda.

Na četvrtom mjestu su nezemljoradnički pošedi kojih je eksproprisano 133.106 hektara zemljišta. 1/3 ovih pošeda takođe se nalazila u Vojvodini.

Eksproprisane površine zemljoradničkih pošeda preko maksimuma su iznosile 124.031 hektara. Znatno više ovih pošeda je bilo u Vojvodini nego u ostalim djelovima Jugoslavije.

Pošedi konfiskovani sudskim presudama nalazili su se na šestom mjestu u zemljišnom fondu. Takvog zemljišta je bilo 98.481 hektar.

Na sedmom mjestu su se nalazile eksproprisane površine 1.072 pošeda banaka i preduzeća koje su zauzimale 889.232 hektara.

Neznatnu ulogu imali su i pošedi nestalih vlasnika 32.154 hektara, državno zemljište 12.901 hektara, darovano zeljište 12.096 hektara, 5.242 hektara napuštene zemlje i 1.345 hektara zemlje 556 zemljišnih zajednica.

Do kraja 1945. godine obavljene su najneophodnije pripreme za agrarnu reformu od kojih je važno bilo donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji na teritoriji Federalne Crne Gore. U utvrđivanja subjekata agrarne reforme i donošenja eksproprijacionih odluka, značajnu ulogu su imali zborovi agrarnih interesanata.

Poslije donošenja saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji predstavništvo Narodne skupštine AP Vojvodine ustanovilo je Odjeljenje za agrarnu reformu i kolonizaciju, koje se dijelilo u tri odsjeka: opšti odsjek, odsjek za agrarnu reformu i odsjek za kolonizaciju. Najobimniji poslovi su bili pred odsjekom za agrarnu reformu. Protiv agrarne reforme tada počinje i politička borba vlasnika velikih pošeda što je otežavalo ovaj

veliki posao, u vrijeme kada traju pripreme za sprovođenje agrarne reforme. Poslije utvrđivanja objekata agrarne reforme i agrarnih interesanata trebalo je da se održi više od 50 eksproprijacionih rasprava što je završeno do kraja januara 1946. godine.

Prva faza agrarne reforme u Vojvodini je uspješno završena. Bilo je dosta agrarnih interesanata, mada je “mađarska reakcija” širenjem lažnih vijesti pokušala to da spriječi.

Druga faza agrarne reforme u nekim mjestima bila je isprepletana sa prvom fazom ukoliko ova još nije bila završena. U drugoj fazi vršena je podjela zemlje što je bilo dosta usporeno, pa je ona, sa dva produžetka trajala do 1. oktobra 1946. godine. Paralelno sa sprovođenjem agrarne reforme u Vojvodini trajala je i kolonizacija.

Treća faza agrarne reforme počela je 1. oktobra 1946. godine i trajala do ljeta 1948. godine a ponegde i do 1950. godine. Zemljišni fond je definitivno razdijeljen. U Vojvodini je zemlju dobilo ukupno 137.951 porodica. U toku treće faze upisivana su prava vlasništva u zemljišne knjige. Posljedice agrarne reforme u Vojvodini bile su uglavnom iste kao i u drugim djelovima zemlje.

Agrarnom reformom i kolonizacijom 1945-1948. godine zemlju je dobilo 334.117 seljačkih porodica.

Značaj agrarne reforme i kolonizacije 1945-1948. godine u istoj jugoslovenskih naroda i republika je dosta velik, a posebno što se tiče sela i seljaštva na ovim prostorima. Postojalo je više ciljeva za njeno izvođenje: da se ukine zaostavština feudalnih ekonomskih odnosa, da obezbijedi zemljičarima bez zemlje minimum za preživljavanje, da ublaži problem prenaseljenosti, nezapošljenosti i da zadovolji interese nosilaca rata.

II Pripreme i organizacija kolonizacije

Donošenjem Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, pristupilo se njegovom sprovođenju. Donijete su i neke zakonske

uredbe koje su bile od velike pomoći pri pojašnjavanju samog zakona i olakšavale su proces kolonizacije. 2. septembra 1945. godine Uredba o redu prvijenstva u dodjeljivanju zemlje jasno navodi u prvom članu da prvijenstvo imaju borci i invalidi partizanskih odreda narodnooslobodilačke vojske, porodice siročadi izginulih boraca, porodice žrtava fašističkog terora i invalidi prošlih ratova (1912-1918. i aprila 1941).¹⁹

Uredbom o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini od 8. septembra 1945. godine, precizno se navodi svakim članom tačno pravilo da ne bi dolazilo do zloupotreba i malverzacija. Tako članom 7 naseljenik je dužan da se sa porodicom naseli na dodijeljenju mu zemlju u roku od jedne godine. Ako se u roku ne naseli, zemlja će mu biti oduzeta, a drugu neće moći dobiti. Članom 17 određeno je da naseljenik ima pravo na besplatan prijevoz državnom željeznicom ili brodom do mjesta utovara u voz, pa do stanice naseljavanja za sebe, članove porodice, poljoprivredni inventar i pokućstvo do 1.000 kg težine, a pored toga i za još jedno goveče ili jednog konja na teret novčanog fonda Agrarnog savjeta.²⁰ Da bi se ovakva složena situacija riješila, bila je potrebna veoma jaka organizacija na nižim nivoima vlasti.

Glavna komisija za naseljavanje boraca iz Crne Gore, uputila je propise i uputstva seoskim Narodnooslobodilačkim odborima (NOO), sa brojem porodica.

U svakom selu NOO obrazovao je komisiju (odbor) za kolonizaciju. Taj odbor je donosio odluke koje će porodice biti kolonizovane. Odbor je od Glavne komisije u skladu sa republičkom kvotom dobio i određen broj lica (porodica) za kolonizaciju iz mjesta.

Izbor porodica vršen je po imovinskom stanju i po broju članova. Prednost su imale porodice učesnika NOR-a, palih boraca i porodice koje su materijalno bile najugroženije.

¹⁹ Lekić, Bogdan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948.*, Beograd, 1997., str. 120 – 121.

²⁰ *Službeni list DFJ*, br.72, 21.9.1945., str. 722 – 723.

Po donošenju odluke o kolonizaciji porodice, Odbor bi od predložene porodice zahtijevao saglasnost, odnosno pristanak.

Najveće interesovanje za kolonizaciju bilo je u pasivnijim krajevima. Tamo će su bili bolji uslovi za život, posebno u gradovima ili prigradskim naseljima, često je dolazilo do odbijanja kolonizacije. Posebno je bilo sugerisano NOO iz primorskih krajeva Crne Gore, da se ne insistira previše na prihvatanju kolonizacije jer je taj dio zemlje imao veoma problematičnu etničku i političku ravnotežu.

Bilo je primjera ljudi iz pasivnih krajeva koji su imali višečlane porodice i loše uslove života, ali su bili nepovjerljivi i kategorični u bojkotovanju ovog projekta i takođe odbijali kolonizaciju,²¹ pa su i druge odgovarali.

Kada bi ovaj odbor dobio pristanak porodice, on bi taj zahtjev – njihovu odluku, podnosio Glavnoj komisiji. Savezno ministarstvo kolonizacije je preko vlade Crne Gore uputilo formulare molbi za naseljavanje, te je svako ko je ispunjavao uslove dobio molbu preko svog Mjesnog narodnog odbora. Nekim porodicama je molba bila odbijena, dok je nekima molbe rješavala naknadno Glavna komisija. Za lica koja su se nalazila u vojsci molbe su upućivane preko vojnih vlasti. Molba je sadržala pitanja na koja je molilac trebao da odgovori, a na pitanje na koje nije imao odgovor - nije ga popunjavao. Pored ličnih podataka na molbi se odgovaralo na pitanje: *đe traži kolonizaciju, da li je učesnik rata, da li ima poginulih u ratu, da li je invalid, čin u vojsci, da li je invalid prošlih ratova, da li je odlikovan, ima li kuću i u kom stanju i na kraju se traži da sve podatke koje je dao potvrdi da su tačni i istiniti.*

Popunjene i ovjerene molbe od strane Mjesnih narodnih odbora, sa spisikom molilaca dostavljane su sreskim narodnim

²¹ Takođe su odbijali pod izgovorom da im ne pada na pamet da odlaze u tuđe kuće, a kamoli neprijateljske „švapske“.

odborima, a ovi su ih dostavljali predstavništvu vlade. Kod vojnih vlasti bio je isti postupak, s tim da molbe dostavljaju Ministarstvu narodne odbrane. Ukoliko je molilac bio u vojsci, podnosio je lično molbu, a ne njegovi članovi kućne zajednice.

U Crnoj Gori je vladalo veliko interesovanje za kolonizaciju. Broj interesanata bio je veći od kvote od 7.000 porodica koju je Crnoj Gori odredio Agrarni savjet DFJ.

Za preseljenje stanovnika Crne Gore u Vojvodinu vršene su obimne pripreme. U sklopu tih priprema u Bačku, će se kasnije naseliti veći broj stanovnika te republike, po nalogu Pokrajinske komisije za naseljavanje boraca formirane su komisije iz redova domicilnog stanovništva i predstavnika kolonista. Tako formirane komisije imale su ulogu da izvrše pripreme na terenu za doseljavanje kolonista.

Što se tiče ostalih priprema, osim onih koje su vršene u mjestima odakle su kretali kolonisti, u mjestima koja su bila krajnja odredišta u Bačkoj, takođe su organizovani odbori za kolonizaciju. Ovi odbori su imali veliki problem sa očuvanjem njemačke imovine koja je čekala koloniste zbog pojava pljački i namjernog uništavanja nepokretnosti.

U cilju očuvanja i ravnopravne raspodjele pokućstva obrazovane su Uprave narodnih dobara u čije je magacine odnošeno pokućstvo (namještaj) kako bi se ravnomjerno raspodijelio, a ujedno i sačuvao od pljački.

Na osnovu broja riješenih molbi i na osnovu broja napuštenih kuća i imanja određena su precizno naselja za naseljavanje, pa je tako naseljenički reon Crne Gore - Cetinjskog sreza obuhvatio naselje Sekić, današnji Lovćenac.

Što se tiče same pripreme kolonista, morali su da riješe dosta problema.

Prvi problem koji se pojavio bio je vezan za stoku. Na put, kako su propagirale narodne vlasti, nije se trebalo a ni moglo poni-

jeti ništa osim osnovnih stvari kao što je odjeća i posteljina, jer po pravilu i priči sve je trebalo kolonisti da dobiju u Vojvodini.²²

Narod je u takvoj situaciji prodavao stoku, a dijelom i ostavljao kod rođaka za „ne daj Bože“, ako se bude vraćao da ima na što da se vrati. Novac su se trudili da sačuvaju za prve dane dok „ne stanu na noge“ i za školovanje dece. Neko je za taj novac kupovao i nove stvari za put u Vojvodinu. Mnogi su poslušali savjete funkcionera i vlasti i nijesu ništa ponijeli na put, ali se pokazalo da su najbolje prošli prvi kolonisti koji su stigli jer su imali veliki izbor, dok su ostali bili razočarani ne našavši sve obećano.

Po priči kolonista, same pripreme za put bile su dosta neorganizovane jer do prvih željezničkih stanica (sabirnih centara kolonista) znalo je da bude i više desetina kilometara, čak i negde besputnih staza. Tamo će su uslovi bili nešto bolji i će je bilo kolskog puta, prevozilo se konjskim zapregama ili u najboljem slučaju kamionima.

Poslije iscrpljujućeg početka, kolonisti nijesu mogli ni naslutiti kakav ih put golgote čeka. Održavala ih je volja za boljim životom. Bilo ih je koji su prvi put kročili dalje od rodnog mjesta, a to su prvjenstveno bila deca.

III Vrijeme i način putovanja

U skladu sa zakonskim propisima Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo je Rješenje o dozvoli preseljenja kolonista u Vojvodinu²³ još 17. marta 1945. godine.

U cilju tačnog izvođenja preseljavanja donijeto je posebno Uputstvo za preseljavanje kolonista. Neke od stavki glase:

²² u *Slobodnoj Vojvodini* od 31. avgusta objavljen je intervju ministra poljoprivrede Bosne i Hercegovine Vlada Šegrta, de on izjavljuje da kolonisti ne treba da ponesu na put ništa osim osnovnih stvari jer ih ostalo sve čeka.

²³ Lekić, Bogdan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 - 1948*, Beograd, 1997, str. 120

Stavka 3) Kolonistima će na neđelju dana unaprijed biti tačno označen dan i čas kada moraju biti na određenoj utovarnoj željezničkoj stanici.

Stavka 7) Pri utovaraju mora se voditi računa o tome da se saobraćajni prostor što više iskoristi.

Stavka 8) Stoka se mora odvojiti u zasebne vagone.

Stavka 9) Organizaciju ishrane stoke u toku transportovanja vodiće sami kolonisti.

Stavka 14) Putovanje i slanje voznih karata vršićete sami vi s tim da kopije karata imate dostaviti ovom Ministarstvu čim karte budu predane korisnicima.

Stavka 17) Svaki korisnik putne i vozne karte sačuvaće istu i predati je organima ministarstva u mjestu naseljavanja.²⁴

„Uputstvo za popunjavanje karata:

- 1) Svaka putna i vozna isprava važi samo za jednu porodicu.
- 2) Putna i vozna isprava popunjavaće se hemijskom (mastiljavom olovkom).
- 3) Preko kopija (bijele hartije) staviće se prije popunjavanja indigo, tako da se pisanje po originalu putne i vozne isprave (žuta hartija) preslika na njemu.
- 4) Kod ispunjavanja broja članova porodice navodiće se samo imena i godine starosti dok će se ostalo što ostane nepopunjeno precrtati.
- 5) U slučaju da porodica kolonista ima više članova nego što na formularu ima tačkastih linija za upis istih, te u tome slučaju treba i imena istih sabiti tako da budu upisani bez obzira na to što postojeće tačkaste linije predviđaju upisivanje najviše deset članova porodice.
- 6) Kojemu je dodjeljena zemlja u mjestu srezu okrug ima pravo na kreditirani prevoz željeznicom od stanice do stanice pravcem preko popunjavaće se ako je poznato de

²⁴ isto

je zemlja dodijeljena, a ako ne, ostaviće se prazno s tim što će se tamo đe je trebalo napisati okrug staviti Vojvodina ili odgovarajuća njena pokrajina: Banat, Bačka, Srem ili t.sl. Dalje ima pravo na kreditirani prevoz od stanice do stanice pravcem preko popuniće se tako da iza onoga “od stanice” stavi prava utovarna stanica željeznička đe se stvarno dotična porodica utovarila. Ono “do stanice” popuniće se ukoliko se zna istovarna stanica – stanica đe se porodica kolonista potpuno skida sa željeznice s tim da se više do svoga definitivnog naseljavanja ne penje ponovo na željeznicu. Ono “pravcem preko” popuniće se odgovarajućim željezničkim čvorovima.

7) Svaka “putna i vozna isprava” snabdjevena je sa tri kupona, numerisana istim brojem kao i putna i vozna isprava. Kuponi se popunjavaju redom i to prvo krajnji, pa zatim redom i ostali ukoliko ima za to potrebe. Ovo radi toga što željeznički organi cijepaju kupone prema specijalnim propisanim i prirodno je da oni neće najprije cijepati srednji pa poslije ostale.

Svaki kupon važiće za vožnju kolonista i odgovarajućeg broja ljudstva njegove porodice od utovarne stanice odakle se dalje ide nekim drugim saobraćajnim sredstvima, tj. do nekog prekida vožnje. Znači, prvi kupon odozdo popunjavaće se od utovarne stanice do stanice đe se silazi sa željeznice da bi se izvjestan dio puta đe je željeznica nesposobna, ili je uopšte nema, priješla na drugi način. Drugi kupon popuniće se stanicom đe se opet porodica kolonista penje na željeznicu i stanicom đe silazi itd.

Ako se ne zna posljednja tj. utovarna stanica onda će se voditi računa da se put ublježi do Novog Sada - đe će organi Ministarstva dati i upisati dalju dispoziciju đe silazi itd.

8) Kontrolni broj na putnoj i voznoj ispravi stavljaće se na sljedeći način: svaki blok putnih isprava nosiće po jedan broj – kao što i svaka karta nosi po jedna određen broj. Nema dva

bloka ili dvije karte sa istim brojem. U cilju vršenja kontrole i onemogućavanja zloupotrebe stavljaće se na „žutoj voznoj ispravi“ kontrolni broj na taj način što će se arapskim brojem prvo staviti broj bloka, zatim horizontalna crta – tire – a onda broj karte bez prijetodećih nula, ukoliko ih ima.

9) Svaka kopija putnih i voznih isprava mora imati Vaš okrugli pečat i potpis organa koji je iste iz dao. Ovo radi tačnog određivanja materijalne odgovornosti.

10) Blok sa kopijama povratite ovom Ministarstvu odmah po izdavanju karata sa jednim propratnim aktom

11) Na poledini svake kopije neka primalac karte potpiše da je istu primio, a Vi konstatujte prijem datumom.

Prednjeg se imate strogo pridržavati. Ukoliko se u toku daljeg izvođenja preseljavanja, bude pravilo nešto nepredviđeno ili nešto se izmijeni poslaćemo Vam na vrijeme potrebna uputstva.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Šef Otseka za preseljavanje,

S. Jocić²⁵

Zbog ratom oštećenih puteva, mostova i željezničkih pruga pribjegavalo se najkraćim mogućim trasama. Međutim, situacija je bila i odviše ozbiljna i složena pa je izgledalo kao da su se sve sile uperile protiv kolonista. Pojedine grupe putovale su duže od ostalih i pravila za putovanje nije bilo.

Kolonizacija se kretala u nekoliko većih grupa. Prva grupa stigla je u Novi Sivac već 4. novembra 1945, a ostale grupe su dolazile do kraja 1948.

Kolonisti Cetinjskog sreza putovali su trasom: Zelenika – Mostar – Sarajevo – Bosanski Brod – Slavonski Brod – Vinkovci – Novi Sad – Sekić (Lovćenac)

Kolonisti su se ukrcavali u stočne vagonne zatvorenog tipa – furgon i otvorene. Ljudi su kisnuli. U zatvorene vagonne uglav-

²⁵ Lekić, Bogdan, n. d., str. 216 – 219.

nom su smještane žene sa malom decom i starcima, dok su u otvorene vagone smješteni odrasli i stoka. Narod naravno nije bio pomiješan sa stokom nego je bio odvojen drvenim pregradama. Ove kompozicije vukla je parna lokomotiva zvana „Ćiro“.

Prilikom puta u svakoj stanici u kojoj bi se stajalo, voz bi čekala drva za loženje u lokomotivi. U hladnijim mjesecima kolonisti su znali da iskoriste situaciju pa da po koji komad pri-grabe sebi. U pojedinim krajevima voz se kretao toliko sporo da su sami kolonisti izlazili iz voza da naberu grančica za potpalu. Kad se prešlo na široki kolosijek i veće vagone, u njih je stajalo po 4-5 porodica.

Put je u prosjeku trajao više dana, a bilo je slučajeva kada su zbog vanrednih uslova kolonisti putovali čak i više od 10 dana.

IV Smještaj porodica kolonista, dodjela kuća i ishrana

Priče kolonista o dolasku na stanice u Vojvodini su manje ili više slične. Ponešto se razlikovalo u organizaciji od mjesta do mjesta. Međutim, prvi utisak je u većini slučajeva bio razočaravajući. Objašnjenja za ovakav utisak se razlikuju od osobe do osobe i zavise od toga kako je neko zamišljao sve ono što mu je ispričano i obećano u Crnoj Gori prije polaska.

Neke je razočarala ravnica, nijesu je baš tako zamišljali, neke raspored kuća... Međutim, najveće razočarenje izazvala su prethodna obećanja da će ih u Vojvodini sačekati sve i da ništa ne moraju ponijeti iz Crne Gore.

Situacija se pokazala kobna i komplikovana jer svega onoga obećanog uglavnom nije bilo. Pojedini ljudi su izjavljivali da su se ošćali i prevarenim!

U zavisnosti od mjesta, organizatora i vremenskih uslova, različiti su bili i dočeci na stanicama. Za neke su omladinci iz mjesta organizovali i priredbe, ali u većini slučajeva to je bio samo najobičniji doček.

Par mjeseci prije kolonista Sekić, kao i većinu bačkih kolonističkih naselja, naselili su se tzv. autokolonisti. Ovi ljudi su dolazili iz svih krajeva zemlje. Njihove sudbine bile su različite. Svi su planski raseljeni iz Sekića u pravcu drugih naselja. Veliki broj ovih porodica bio je kolonizovan poslije Prvog svjetskog rata. Komisije su im dodijelile kuće i poslove, a tek 1947. godine priznat im je status kolonista.

Prve koloniste su na stanici dočekali mještani koji su bili u odboru za kolonizaciju, uglavnom skojevci i afežeovke.

U kasnijim talasima koloniste su uglavnom dočekivali nešto ranije naseljeni rođaci odvođeci ih svojim kućama na privremeni smještaj.

Oni koji nijesu imali nikoga svoga smješteni su u kolektivne smeštaje – internate, na privremeni smještaj, dok ne dobiju kuću.

Odmah po dolasku kolonisti su odvođeni u javna kupatila radi vršenja dezinfekcije.

Hrana je dodjeljivana besplatno. Postojale su prostorije, poput narodne kuhinje, đe se čekalo u redu za hranu za svakog člana porodice.

Od samog početka i u narednih nekoliko godina kolonisti su dobijali pomoć u hrani tzv. UNRINE konzerve. Tako je i postignut sporazum sa Glavnom komisijom za naseljavanje kolonista u Vojvodini da će Zadružni savez Vojvodine putem svoje razgratane mreže ovu vrstu robe izdavati kolonistima putem naloga.

Evo i menija sa tih konzervi u originalnom prijevodu:

„Beef, Roastbeef, Corned beef	Govedina
Pork and apple sauce	Svinjetina u soku od jabuka
Pork and corn	Svinjetina s brašnom i drugim začinima
Corned pork loaf with carrots and apple flekes	Svinjetina sa šargarepom i rezancima od jabuka
Pork and rice	Svinjetina s pirinčem

Pork and beans	Svinjetina s pasuljem
Pork and eggs	Svinjsko meso s jajima
Pork and sausage meat	Kobasice od svinjskog mesa
Frankfuter and beans	Kobasice s pasuljem
Sliced bacon	Slanina u kriškama
Chicken and vegetables	Piletina i varivo
Meat and beans	Meso s pasuljem
Meat and rice	Meso s pirinčem
Meat and spaghetti (noodles)	Meso sa špagetima (rezancima)
Hash corned beef	Isjeckana govedina
Ham and lima beans	Šunka s pasuljem
Ham and eggs with potatoes	Šunka s jajima i krompirom
Ham with raisins sauce	Šunka sa sosom od suvog grožđa
Ham with sweet potato	Šunka sa slatkim krompirom
Beans	Pasulj
Peas	Grašak
Tomato	Paradajz ²⁶

Nešto kasnije dodeljivani su bonovi i trebovanja na osnovu kojih je izdavana hrana. Ta hrana je bila dosta oskudna jer se uglavnom dobijalo mlijeko (najčešće za decu), hljeb i po koja konzerva („Trumanova jaja“).

Po dolasku, kolonisti su već u kasnu jesen i početak zime vrijeme provodili u branju kukuruza i ostale ljetine koja je ostala iza Njemaca. Takođe, domaće životinje koje su preostale bile su smještene po salašima a potom dodjeljivane kolonistima. Od krupne stoke dodjeljivali su krave i to po jednu na dvije porodice.

Odmah je osnovana komisija za dodjelu kuća. Komisije su formirane tako da je iz svakog kraja Crne Gore bilo predstavnika u njoj. Poslije bi oni između sebe birali predsjednika. Mjesni odbor za kolonizaciju mjesta u kome su živjeli prestajao je da

²⁶ Vojvođanski zadrugar, Način upotrebe Unrinih konzervi, 1. maj 1946, br. 8, str. 23.

postoji onog momenta kada bi ušao u voz. Tako je u Vojvodini obrazovano više različitih komisija. Pored ove za dodjelu kuća, postojala je Uprava narodnih dobara koja se brinula za dodjelu pokućstva; Komisija za dodjelu zemlje i okućnica...

Čekalo se čak i po nekoliko mjeseci dok komisija ne bi razmotrila i dodijelila kuću. Komisije su dodjeljivale kuće po određenim kriterijumima i zaslugama.

Kuće koje su dobijali kolonisti bile su različitog kvaliteta. Bilo ih je zidanih ciglom i zidanih nabojem – „nabijače“. Po spoljnom izgledu lako se moglo ocijeniti koliko je bio bogat njen prijethodni vlasnik. I po lokaciji i po kvalitetu kuće su dodjeljivane po zaslugama. Centar mjesta i najočuvanije kuće su bile čuvane za najbolje borce rata, rukovodioce itd. Imena ulica odmah su izmijenjena po imenima narodnih heroja, ili su im davani opšti nazivi.

Najveća razočarenja kolonisti su upravo doživljavali kada su dobili kuće. U prvom talasu podijeljene su bile one najbogatije, pa je tako za one koji su kasnije dolazili situacija bivala sve lošija. Pošto im je u mjestu polaska rečeno da ih sve u Vojvodini očekuje, kolonisti ništa nijesu nosili od pokućstva. Naravno, država se oslonila samo na njemačku zaostavštinu.

Što se tiče pokućstva za to je bila zadužena Uprava narodnih dobara koja je iz svojih magacina dodjeljivala svakom ravnopravno što je uspjela da spasi.

V Podjela zemlje i formiranje zadruga

Po dodjeli kuća pristupilo se diobi zemlje. Donošenjem Uredbe o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini precizno je određeno kako će zemlja biti podijeljena:

„Za naseljavanje će se svakoj porodici dodijeliti 8 k.j. obradive zemlje sa zgradom za stanovanje i pomoćnim poljoprivrednim zgradama s time, da se počev od petog člana porodice

dodjeljuje još po pola k.j. na svakog člana i da ukupno dodjeljena površina zemljišta ne može biti veća od 12 k.j.

Narodnim herojima, porodicama izginulih narodnih heroja, oficirima Jugoslovenske armije koji su po zanimanju zemljoradnici, kao i porodicama (kućnim zadrugama) koje broje više od 12 članova, dodjeljivaće se do 30% više zemlje nego što bi im pripalo po prednjem stavu.

Uz velike gradove davaće se naseljenicima 4 – 6 k.j. zemlje po desne za intenzivnu privredu, prilagođenu bliskom gradskom tržištu (stav 2 čl. 19 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji). Prvijenstvo u dodjeljivanju ovakve zemlje imaju invalidi iz sadašnjeg i prošlog rata.²⁷

Članom 4 predviđeno je bilo da svaki naseljenik dobije okućnicu koja je mogla iznositi do ¼ dodijeljenog zemljišta, ali da ne bude ni manja od jednog ni veća od 2 k.j. Okućnica se davala u neposrednoj blizini kuće i mogla se ograditi. Članom 10 naseljenik u narednih 20 godina od dana uknjiženja nije mogao otuđiti niti napustiti zemlju, jer bi mu u suprotnom zemlja bila oduzeta.²⁸

Ta zemlja nije bila dijeljena već dodijeljena u mjestu i to se zvala idealna nagodba. Time je kolonista imao na papiru potvrđen broj katastarskih jutara zemlje sa naznakom da ni ona, a ni kuća ne mogu se otuđiti u narednih dvadeset godina. Naravno, kolonista nije znao koja je njegova zemlja u ataru.

Tokom 1946. godine odlukom CK KPJ donijeta je odluka o formiranju seljačkih radnih zadruga (SRZ). Kolonisti su morali unijeti u zadrugu svoju zemlju.

O pitanju osnivanja seljačkih radnih zadruga za zajedničko obrađivanje zemlje Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ na osnovu člana 3 Uredbe o organizaciji i nadležnosti komisije, 15. 2. 1946. godine, izdata su Uputstva za osni-

²⁷ *Službeni list DFJ*, Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini, br. 72, 21. septembar 1945, str. 722.

²⁸ Isto, str. 722-724.

vanje i poslovanje Seljačkih radnih zadruga, a Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva FNRJ na osnovu člana 23. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji izdalo je uputstvo i ugledna pravila za sve one koji se žele udružiti u zadruge.

Uglednim pravilima Seljačkih radnih zadruga napravljen je obrazac đe u članu jedan navodi:

„Da bi povećali prinose, smanjili troškove proizvodnje, povećali svoje prihode i time postigli veću korist za sebe i državu što pravilnijim iskorišćavanjem postojeće ljudske i stočne radne snage, mašina i oruđa, zemljoradnici iz sela _____ osnivaju seljačku radnu zadrugu za zajedničko poljoprivredno gazdovanje pod imenom „_____“ u selu _____ srez _____ okrug _____.“²⁹

Član zadruge moglo je postati svako seljačko domaćinstvo i pojedinačno lice kome je poljoprivreda glavno zanimanje, a zadrugarom se smatrao i svaki član domaćinstva. Stupanje u zadrugu bilo je dobrovoljno, dok je prijem i članstvo potvrđivala skupština Zadruga. Primljeni član je davao pismenu izjavu kojom se obavezao da u zadruzi ostaje najmanje tri godine i da će se pridržavati pravila, poslovnika, skupštinskih odluka, odluka Upravnog odbora i da će učestvovati na skupštinama i skupovima. Članom 5 svako u Zadruzi imao je jednaka prava. Članstvo u Zadruzi prestajalo je istupanjem ili isključenjem. Isključivanje iz Zadruga vršila je Skupština većinom glasova.

Razlozi za isključivanje mogli su biti rad protiv ciljeva i interesa Zadruga, neispunjavanje odredaba i pravila i skupštinskih odluka.

Pri unošenju zemlje u Zadrugu morala se utvrditi površina i vrijednost zemljišta svakog domaćinstva. Ovu procjenu vršila je Skupština. Svako zadružno domaćinstvo bilo je obavezno da

²⁹ Uputstvo za Seljačke radne zadruge, Ugledna pravila za Seljačke radne zadruge, Beograd, 1946, str. 11

u Zadrugu unese poljoprivredne sprave, oruđa i alat. Unijeti inventar i radna stoka bili su takođe procjenjivani i njihova vrijednost isplaćivana domaćinstvu.

Najviši organ Zadruge bila je Skupština, Upravni i Kontrolni odbor. Skupština se održavala kad god je za to bilo potrebe a naročito prije početka poljoprivrednih radova. Godišnja skupština održavana je svake godine do 1. februara.

Svi zadrugari od 16 godina pa naviše imali su pravo odlučivanja, da biraju i da budu birani. Radom skupštine rukovodilo je predsjedništvo koje je skupština birala iz svoje sredine.

Upravni odbor Zadruge sastojao se od 5 do 9 članova, računajući predsjednika i sekretara. On je upravljao cjelokupnim poslovima zadruge. Predsjednik upravnog odbora predstavljao je Zadrugu. Pored dužnosti koje je predviđao Zakon o zadrugama, Upravni odbor imao je još dužnosti: da izrađuje planove (šetvene, žetvene...), pravilnike, sastavlja budžet Zadruge...

Kontrolni odbor koji se sastojao od 3 do 5 članova sa predsjednikom i sekretarom, bio je dužan da na kraju svakog tromesečja pregleda cjelokupno poslovanje Zadruge, rad upravnog odbora i službenika. Sastajao se najmanje jednom mjesečno.³⁰

Članovi Zadruge bili su dužni da prema svojim sposobnostima i stručnosti obavljaju rad i dužni da urade u zadrugama godišnje najmanje radnih dana koliko odredi skupština kao minimum.

Trudnice i dojilje bile su oslobođene do mjesec dana rada u Zadruzi. Za to vrijeme dobijale su naknadu u visini prosječne zarade koja se isplaćivala iz socijalnog fonda Zadruge.

„Radi obezbjeđenja pravilnog razvoja zadružne djelatnosti zadruga osniva slijedeće fondove:

- 1) osnovni fond,
- 2) obrtne fondove,

³⁰ Marković Blažo, Popović Vojin, *Seljačke radne zadruge*, Beograd, 1948; *Uputstva za Seljačke radne zadruge, Ugledna pravila za Seljačke radne zadruge*, Beograd, 1946.

- 3) rezervne fondove,
- 4) socijalni fond,
- 5) kulturni fond.

Osnovni fond se sastoji iz: zemlje, sredstava za rad, zgrada, uređaja, mašina i stoke, koji su svojina zadruga. Ovaj fond uvećava se svake godine doprinosom do ukupnog dohotka za druge.

Skupština zadruga uređuje ukupan godišnji doprinos za osnovni fond. Taj doprinos mora iznositi najmanje 10% od ukupnog godišnjeg dohotka zadruga.

Osnovni fond je nedjeljiv i služi za jačanje i razvijanje zadrugažne svojine.

U obrtne fondove ulaze:

- a) sjemenski fond,
- b) fond stočne hrane,
- v) fond gotovine.

Sjemenski fond sačinjava godišnja potreba sjemena. Sjemenski fond je nedjeljiv.

Fond stočne hrane sačinjava godišnja potreba stočne hrane. Fond stočne hrane je nedjeljiv.

U fond gotovine ulazi novac potreban za obrt.

U rezervne fondove ulaze:

- a) rezervni sjemenski fond,
- b) rezervni fond stočne hrane,
- v) rezervni fond ljudske hrane.

Rezervni sjemenski fond sačinjava rezerva sjemena od 15 – 20% od iznosa godišnje potrebe za druge u sjemenu. Rezerva sjemena ostvaruje se postepeno.

Rezervni fond stočne hrane sačinjava rezerva stočne hrane u iznosu 10 – 15% od iznosa godišnje potrebe za druge u stočnoj hrani. Rezerva stočne hrane ostvaruje se postepeno.

Rezervni fond ljudske ishrane služi za osiguranje od nerodice i iznosi 10 – 15% od godišnje potrebe žitarica za ishranu članova zadruga, a ostvaruje se postepeno.

Socijalni fond služi za pomoć invalida, staraca i zadrugara čija zarada u zadruzi, zbog opravdanih razloga, ne obezbjeđuje njihovo izdržavanje, kao i za naknadu porodiljama za vrijeme trajanja porodiljskog odsustva i za organizaciju dječijih jaslica, vrtića i obdaništa. U ovaj fond se unosi dio ukupnog dohotka zadruge iz prijetodne poslovne godine, prema stvarnim potrebama, a najmanje 1%.

Kulturni fond obrazuje se unošenjem dijela dohotka zadruge iz prijetodne poslovne godine koji ne može biti veći od 1% od ukupnog godišnjeg dohotka zadruge. U ovaj fond mogu su unositi i specijalni prihodi (na primjer, koje zadruga dobije na poljoprivrednim izložbama). Sredstva ovog fonda upotrebljavaju se za spremanje zadrughnih kadrova, za čitaonice, pretplatu listova i dr.“³¹

Odmah po donošenju ove odluke krenulo se sa njenim stupanjem na snagu. Kolonisti su odmah formirali seljačke radne zadruge u koje su unijeli svoj dio zemlje. U zadruge su ulazili mahom kao primjer prvoborci – komunisti, kako bi pokazali i opravdali odluku Centralnog komiteta.

Zadruge su bile neprikosnovene institucije. Niko ih nije mogao rasformirati niti izići iz njih prije ugovorenog roka. Dešavalo se da se po dvije zadruge udruže i zajednički rade.

Kolonisti koji nijesu željeli da stupe u seljačke radne zadruge preživljavali su razne torture i pritiske. Bili su proglašavani za rušioce sistema i državne neprijatelje.

Kako bi im promijenili mišljenje, vlasti su ih slale na prisilni rad u rudnike... Često su hapšeni, nametani su im veliki porezi, konfiskovana im je imovina, oduzimana stoka... Sve je to rađeno ne bi li prišli zadruzi.

³¹ Marković Blažo, Popović Vojin, *Seljačke radne zadruge*, Beograd, 1948; *Uputstva za Seljačke radne zadruge, Ugledna pravila za Seljačke radne zadruge*, Beograd, 1946.

Prilikom tih događaja, najviše su stradali mještani, bivši velikoposednici kojima je zemlja bila nacionalizovana i konfiskovana, pa im je uvođenje u zadrugu izazivalo još veće ogorčenje.

Kako bi se lakše obrađivala zemlja u sklopu zadruga organizovan je brigadno grupni sistem organizacije rada. Na čelu brigade bio je brigadir.

U sklopu jedne zadruge moglo je biti do 10 brigada, a brigada je brojala 30-40 ljudi. Zemlju su obrađivali dvobraznim rali-
ma i zapregama. U sastav zadruga davale su se životinje: krave i konji koji su korišćeni kao zajednička radna snaga.

Radilo se po cio dan. Kao jedinica za mjeru nagrađivanja u zadrugi bio je „trudodan“. Isplaćivan je dijelom u naturi (brašno, šećer, kukuruz, mlijeko) a dijelom u novcu, potom u „tačkicama“ i kartama za snabdijevanje građana (K- 15, P D – karte...).

Radi ilustracije, jedan prosječan radnik mogao je godišnje da ostvari 350-400 trudodana, a u stočarstvu i svinjogojstvu čak 400-500 trudodana. Za prebačenu normu u radu utvrđene su nagrade, a takođe i dopunske nagrade.

„... Brigadiru ratarske i povrtarske brigade isplaćuje se dopunska nagrada 1,5 puta veća od srednje dopunske nagrade članova njihove brigade za premašenu proizvodnju na poljima kojima je zadužena brigada kao cjelina. njemu se obračunava dopunska nagrada na ovaj način: prvo se obračuna koliko iznosi srednja dopunska nagrada članova njegove brigade, pa se ona pomnoži sa 1,5. Ako su se brigadiri u jednoj istoj brigadi mijenjali u toku jedne godine, onda će se dopunska nagrada raspodijeliti između njih u srazmjeri prema zarađenom broju trudodana od strane svakog od njih...³²

Pored omladine i sposobnih ljudi za rad, u zadrugama su radile i žene i деца. Dečca su radila poslije škole i tokom ljeta, odnosno ljetnjeg školskog raspusta.

³² *Uputstvo za uvođenje dopunskih nagrada u Seljačkim radnim zadrugama*, Beograd, 1948, str. 29 – 32.

U to vrijeme postojala su 4 tipa zadruga. U praktičnom životu postojali su samo III i IV tip.

I tip SRZ – seljačka radna zadruga tj. češći oblik organizovanja zadrugarskog rada.

Prvo – Pravila za seljačke radne zadruge po kojima članovi za druge unose u za drugu svoju zemlju, izuzev okućnice i to u obliku zakupa (prvi tip).

II tip – Razlikuju se dva oblika organizovanja strukture rada u zadrugama: SRZ i ZPZ.

Drugo – Pravila seljačkih radnih zadruga po kojima članovi zadruge unose u zadrugu svoju zemlju, izuzev okućnice, i to kao udio na koji se plaća kamata (drugi tip).

III tip – Svaki od zadrugara je davao svoju zemlju, a obrađivali su je zajedno.

Treće – Pravila seljačkih radnih zadruga po kojima članovi zadruge unose u zadrugu svoju zemlju, izuzev okućnice, i to kao udio na koji se ne plaća kamata (treći tip).

IV tip – Najbliži je bio socijalističkom društvu koji stremi besklasnim odnosima. Sva zarada je u obliku naturalne robe. U njemu je prisutno i jako naglašeno zajedništvo.

Četvrto – Pravila seljačkih radnih zadruga po kojima članovi zadruge unose u zadrugu svoju zemlju, izuzev okućnice, predajući zemlju u zadružnu svojinu (četvrti tip).³³

VI Kulturno-prosvjetni život kolonista

U okviru seljačkih radnih zadruga, koje su kolonisti osnivali, svaka zadruga imala je svoju kulturnu sekciju, upravu, salu za konferencije i igranke.

U zadružnim domovima organizovane su fiskulturne sekcije. Između sebe omladinci bi birali vođu sekcije koji je bio zadužen za osmišljavanje njezinog rada. Obično su to bile: nogometna, rukometna, odbojkaška, boks i šah.

³³ *Pravila seljačke radne za druge, Zadružna knjiga*, Beograd, 1949.

Vođa sekcije bi zaduživao od organa vlasti u ime kulturnog društva zadruge dvije ili tri lopte, par rukavica za boks i nekoliko šahovskih tabli. Sve ove fiskulturne sekcije bile su veoma pošećene. Bilo je zamišljeno da se u okviru tih sekcija zadruge međusobno takmiče, što nije uspjelo da zaživi zbog prevelikih privrednih obaveza.

Edukaciju kolonista u kulturnom životu takođe je pomagala štampa. Od 22. februara 1946. 20. septembra 1946. godine Slobodna Vojvodina objavljivala je specijalni dodatak pod nazivom *Kolonista*. U njemu su izlazili redovni izvještaji iz kolonističkih mjesta, brojni savjeti, uglavnom poljoprivredni. Takođe prvih godina izdavačka kuća „Zadružna knjiga“ štampala je dosta broširanih izdanja. Pojavio se i časopis *Vojvođanski zadruGAR* (izlazio od novembra 1945 - do oktobra 1946. godine) u kome su redovni izvještaji iz zadruga i razna pravila... Tako je broj od 21. februara 1946. godine bio posvećen šetvi i unapređenju povrtarstva. Mogu se izdvojiti pojedini naslovi: *Podneblje i zemljište Vojvodine da možemo proizvoditi skoro svaku vrstu voća i povrća, Mahunasto povrće, Proizvodnja rasada u toplim lejama...*³⁴

VII Adaptacija kolonista i razlozi povratka u zavičaj

Adaptacija u novoj životnoj sredini bila je veoma teška. Neprilagođenost crnogorskih kolonista, poglavito brđana, životu u ravnici rezultirala je masovnim vraćanjem u zavičaj! To su uglavnom bili stariji ljudi, dok je kod mlađih situacija bila obrnuta.

Sam proces navikavanja na novu sredinu, nove ljude, drugačiji etnički ambijent, na život u naselju, zapravo nije se baš mogao podijeliti na stare i mlade. To je više bilo individualne prirode.

Međutim, postojali su faktori, kao što su klimatski, biološki,

³⁴ *Vojvođanski zadruGAR*, 21. septembar 1946.

ekološki, ekonomski, socijalni, zdravstveni i oni lične prirode, koje kolonisti nijesu mogli da podnesu ili su ih veoma teško podnosili.

Klima je takođe imala važan uticaj, velika vlažnost vazduha, nagli prelazi iz jednog godišnjeg doba u drugo imali su kao posljedicu javljanje bolesti nazeba, kijavice, gripa, tuberkuloze i srčanih oboljenja, što u planinskim krajevima odakle je apsolutna većina kolonista nije bio slučaj.³⁵

U Vojvodini su naseljenici češće umirali nego u matičnom kraju. Natalitet je prvih godina bio znatno visok, ali je sve to i pratio visok mortalitet! Čitav niz uzroka i posljedica to objašnjava: niska higijena, slabo ekonomsko stanje... Veliku ulogu prenošenja bolesti odigrala je prašina koje baš i nije bilo u toj mjeri u zavičaju.

Takođe mnogima nije odgovarao način ishrane i uopšte priprema hrane, što se veoma teško prihvatilo. Poneki nijesu mogli da izdrže rad u poljima koji je bio pretežak u odnosu na onaj u zavičaju. Tome je često doprinosila i nestručnost.

Ovakav način privređivanja i socio-ekonomska organizacija društva, pratio je crnogorske koloniste više od jedne decenije života u novom zavičaju, uslovljavajući više povratničku struju kolonista, nego stvarajući preduslove za opstanak i ostanak crnogorskih kolonista u Vojvodini.

³⁵ Petrović, Edit, *Etnički identitet crnogorskih kolonista*, doktorska disertacija, str. 14

Literatura i izvori:

1. Službeni list br. 11, 9. mart 1945.
2. Službeni list DFJ, br. 72, 21. septembar 1945.
3. Službeni list DFJ, br. 2, 1945.
4. Službeni list DFJ, 27. jul .1945.
5. Službeni list DFJ, br. 64, 28. avgust 1945.
6. Službeni list DFJ, br. 67, 4. septembar 1945.
7. Službeni list DFJ, br. 72, 21. septembar. 1945.
8. Službeni list DFJ, Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini, br. 72, 21. septembar 1945.
9. Zakon o likvidaciji agrarne reforme vršene do 6. aprila 1941. na velikim posedima u AP Vojvo dini, od 22. oktobra 1947.
10. Pravila seljačke radne zadruge, Zadrružna knjiga, Beograd, 1949.
11. Vojvođanski zadrugar, 21. septembar 1946.
12. Uputstvo za uvođenje dopunskih nagrada u Seljačkim radnim zadrugama, Beograd 1946.
13. Uputstvo za Seljačke radne zadruge, Ugledna pravila za Seljačke radne zadruge, Beograd, 1946.
14. Vojvođanski zadrugar, Način upotrebe Unrinih konzervi, 1. maj 1946, 6p. 8.
15. Zakon o Agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade, 1945.
16. Nikolić, Nikola, Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini 1945 – 1948, Novi Sad, 1979.
17. Nešović Slobodan, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Beograd, 1948.
18. Gaćeša, Nikola, Agrarna reforma i kolonizacija u Vojvodini 1945 – 1948, Katalog izložbe povodom 50 godina kolonizacije, Novi Sad, 1995.
19. Gaćeša, Nikola, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948, Novi Sad, 1984. godine,

-
20. Lekić, Bogdan, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948, Arhiv Srbije, Beograd, 1997.
 21. Marković Blažo, Popović Vojin, Seljačke radne zadruge, Beograd, 1948.
 22. Marković Blažo, Popović Vojin, Uputstva za Seljačke radne zadruge, Beograd, 1946.
 23. Marković Blažo, Popović Vojin, Ugledna pravila za Seljačke radne zadruge, Beograd, 1946.
 24. Petrović, Edit, Etnički identitet crnogorskih kolonista, doktorska disertacija
 25. Slobodna Vojvodina, 14. avgust 1945.
 26. Slobodna Vojvodina, 24. avgust 1945.
 27. Slobodna Vojvodina, 26. avgust 1945.